

Світлана ЧЕРЕПАНОВА

*Доктор філософських наук, доцент кафедри філософії та педагогіки
Львівського національного університету ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С. З. Гжицького,
м. Львів, Україна*

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ:

ЕТОС НАУКИ, ДОБРОЧЕСНІСТЬ І ФЕНОМЕН СОКРАТА

Розвиток європейських, загальносвітових інтеграційних процесів актуалізує педагогічну діяльність у спектрі нових цивілізаційних, соціокультурних реалій. Модернізація освітньої галузі в Україні передбачає концептуальне, світоглядне, економічне, правове забезпечення професійної підготовки й духовно-інтелектуального зростання педагога як *суб'єкта наукової діяльності*.

Етос науки особливо актуальна проблема філософії освіти. Термін “етос” в античній філософії характеризується як вдача, характер, темперамент. За Арістотелем, етос – спосіб виявлення характеру людини (враховуються стиль її мови, цілеспрямованість – пріоритетна ознака людської діяльності).

Етос науки – одне з основних понять сучасної філософії, соціології, епістемології науки. Етос науки характеризує сукупність моральних імперативів, моральних норм, які є основоположними для наукової діяльності дослідника.

Як відомо, соціологічну модель науки розробив американський соціолог Роберт Мертон (1910–2003). За р. Мертоном, будь-який соціальний інститут – насамперед специфічна система відносин, цінностей, норм поведінки; мета науки як соціального інституту – постійне зростання масиву наукового знання. Для стимулювання діяльності кожного члена наукового співтовариства історично виробляється система заохочень та винагород. Вища форма заохочення – визнання науковим співтовариством наукового внеску дослідника. р.Мертон сформулював чотири імперативи діяльності наукового співтовариства: універсалізм, колективізм, організований скептицизм, безкорисливість.

Наукова діяльність персоніфікується, дотримуючись вимог наукового етоса. Адже чіткість посилянь, зазначення авторських ідей, здобутків характеризує науковця-дослідника як суб'єкта наукової діяльності, виявляє його добротність у тому числі академічну.

Теоретико-методологічного сенсу набуває дискусія Сократа і Протагора щодо добротності. Тому доцільно звернутися до “Апології Сократа” Платона (Діалог “Протагор”),

“Діалог, названий ім’ям Протагора (бл. 480 – бл. 410 рр. до н.е.), одного з найвидатніших представників софістики, належить до історії давньогрецької літератури в не меншій мірі, ніж до давньогрецької філософії як визначна пам’ятка художнього слова й філософської думки. Слово “софіст”, яке початково значило тільки “мудрець”, “мислитель”, “винахідник”, “мастак” і вживалось на означення поетів, музикантів, скульпторів, художників, законодавців, від другої половини V ст. змінило своє значення. Софістами тепер називалися мандрівні вчителі мудрості й красномовства, які поєднували в собі функції вчених, популяризаторів наук і викладачів;.. Протагору належить знаменита фраза: “Людина є мірою всіх речей існуючих, що вони існують, і не існуючих, що вони не існують”, яка засновується на вченні Геракліта про загальну плинність і мінливість всього сущого” [2: 368].

На думку перекладачів (Й.Кобів, Ю.Мушак), для грецького терміну “*арете*” важко знайти в українській мові однозначний відповідник, оскільки в давньогрецькій мові він означав сукупність моральних та громадянських якостей. У діалозі “Протагор” під словом “арете” розуміється громадянська чеснота, вміння займатися державними справами. Слово “*доброчесність*”, як тлумачення “арете”, перекладачам видалося найкращим [2: 374].

Привертають увагу міркування про доброчесність: Сократ – Протагор.

Протагор: “той, хто до мене приходить, буде вивчати те, заради чого й прийшов. А наука ця стосується того, як давати собі раду в домашніх справах, як завдяки ній найкраще управляти власним господарством, розбиратися в громадських питаннях, а також як оволодіти вмінням уміло діяти й говорити в справах, що стосуються держави.”

Сократ. Не знаю, чи правильно я зрозумів твої слова. Мені здається, що ти маєш на увазі громадянську вмлість і обіцяєш робити людей добрими громадянами.

Протагор. Саме це я, Сократе, заявляю привселюдно.

Сократ. Прекрасним, безперечно, мистецтвом, володієш ти, якщо тільки володієш, бо розмовляючи з тобою, я буду говорити лише те, що в мене на умі.

Отож, Протагоре, я вважаю, що цього не можна навчитись.”

За Сократом, “навіть у приватному житті наймудріші та найкращі з-поміж громадян не спроможні передати іншим ту доброчесність, якою самі наділені” [2: 95-97].

Розглядаються “громадянська доброчесність.., бо кожний повинен бути причетним до цієї доброчесності, інакше державам не існувати”..; а

також окремі чесноти: мудрість, розсудливість, справедливість, мужність, благочестя.

Протагор: “доброчесності можна навчити; такої ж думки дотримуються й афіняни, і немає нічого дивного, якщо в хороших батьків бувають погані сини, а в поганих – хороші...” [2: 109].

Сократ прагнув розглянути загальну ідею, *ейдос доброчесності!*

Він пише: “як мається справа з доброчесністю і взагалі що таке доброчесність. Я добре знаю, що якби вдалося це з’ясувати, то тоді повністю прояснилося б і те, про що кожний з нас розводився в довгій промові: я, доводячи, що доброчесності не можна навчити, а ти – що можна. Мені здається, що тепер підсумок наших розмірковувань...”

Позиції Сократа. Початкова теза: “доброчесності не можна навчити”, під час розміркувань піддається запереченню; він намагається “довести, що все є знання: і справедливість, і мужність”. Висновок: “доброчесності можна навчити”,.. оскільки “вона є знання.”

За Сократом, “моральна людина має осягнути/пізнати, що є доброчесність”?

Позиції Протагора. Початковий засновок: “доброчесності можна навчити”; під час дискусії він схиляється до протилежного погляду: “доброчесність здається йому чим завгодно, тільки не знанням”. Висновок: знання не є підставою досягнення доброчесності.

“Так ось, Протагоре, коли я бачу, – зазначив Сократ, – як тут усе переплуталося зверху донизу, то сповнююсь палким бажанням усе це з’ясувати і хотів би, після того, як ми це розглянемо, дослідити, що таке сама доброчесність, і лише тоді знову розглянути, чи можна її навчитися, чи ні” [2: 161].

Таким чином дискусія про сутність доброчесності була відкладена на майбутнє...

“Апологія Сократа” є спробою своєрідної реабілітації (Платон, Ксенофонт та ін.) перед сучасниками й нащадками безпідставно звинуваченого демократичними Афінами і страченого видатного давньогрецького мислителя Сократа.

Сократу виповнилось 70 років (лютий, 399 р. до н. е.) – справді поважний Ювілей!

Текст обвинувального акту (за Діогеном Лаерцієм), зазначає: Справу Сократа розглядала одна з колегій суду геліастів (суд присяжних), яка налічувала **501** (п’ятсот одного) суддю, вибраних з-поміж різних верств суспільства.

“Це обвинувачення написав і клятвенно засвідчив Мелет, син Мелета, піфеець, проти Сократа, сина Софронікса, з дему Алопеки. Сократ обвинувачується в тому, що не визнав богів, яких визнає місто, і впроваджує інших, нових богів. Обвинувачується він і в розбещуванні молоді. А кара за це – смерть і чорних камінців у дві урни: в одну кидали камінці на засудження, в другу – на виправдання.

За вироком суду Сократ мусив покінчити з собою – випити сік цикути (отруйної рослини).

Афінський закон вимагав, щоб обвинувачений сам виступав на свій захист.

Промова-самозахист Сократа – звернення до суддів, афінян...

Сократ зазначив. Було подано голосів: “За нього” – **221**. “Проти” – 280.

Тобто “За життя” не вистачило **30**..., для виправдання Сократа потрібні були мінімум 251 голос із 501.

У відповіді обвинувачам, Сократ доводив, що “не почуває себе ні до якої вини, навпаки: він твердив, що виконував із Божої волі благородну місію морального піднесення афінських громадян, і не виявив ні крихітки покаяння...

Та й ви, мої судді, повинні з доброю надією думати про смерть і тільки це одне вважати за істину: що добра людина не потребує боятися нічого поганого ні за життя, ні після смерті та що боги не перестають турбуватися про її справи.

І те, що мене тепер спіткало, не було справою випадку, навпаки, для мене ясно, що мені краще вмерти й позбутися клопотів життя. Ось чому віщий голос ні разу не стримував мене. І я ніскільки не гніваюсь ні на тих, хто засудив мене, ні на моїх обвинувачів. Хоча вони виносили вирок та обвинувачували мене не з таким наміром, а міркуючи, як би то мені зашкодити. За це вони заслуговують на догану. Про одне тільки їх прошу:

- якщо, афіняни, ви побачите, що сини мої, підрісши, дбають про гроші або про щось інше більше, ніж про *доброчесність*, карайте їх за те, дошкуляючи їм так само, як я вам дошкуляв;

- і якщо вони будуть надто багато про себе думати, насправді будучи нічим, докоряйте їм так само, як я вам докоряв, за те, що вони не дбають про те, про що повинні дбати, і мають високе уявлення про себе, хоч самі нічого не варті. Якщо ви будете це робити, то віддасте належне і мені, й моїм синам.

Адже пора нам іти звідси, мені – на смерть, вам – на життя, а що з цього краще, того не знає ніхто, крім Бога” [Платон 2017: 39-40].

Феномен Сократа-Філософа потребує осмислення з позицій “моральності свободи”.

За Гегелем (праця “Філософія права”), точка зору на моральність свободи й моральність загалом, виникає уперше в часи Сократа.

Вагомою спонукою пошуків Платоном *особливого світу ідей* – постає передусім трагедія Сократа (М.Бердяєв).

“Не випадково, саме Сократ, який першим філософськи усвідомив роль внутрішнього світу людини, і у цьому розумінні сформулював ідею духовності, став жертвою судового звинувачення в неповазі до богів та суспільної думки. Адже духовна незалежність особи завжди розглядалась владними структурами як небезпечна для них позиція. У цьому розумінні *суд над Сократом продовжується і досі* (курсив наш – С.Ч.); судові справи такого напрямку ще недавно проходили як процеси над дисидентами” [1: 364].

У підсумку, наголосимо. Історична боротьба України за незалежність, свободу, європейський вибір...сучасні імперські й воєнні прагнення Росії надзвичайно загострюють світоглядно-ціннісні основи буття кожного із нас, буття людини і буття людства, Європи і Світу.

Прикро, що в Україні наукова діяльність ще не позбавлена академічної *недоброчесності* (фальсифікація авторських позицій, запозичення чужих ідей без посилання на автора та ін.). Настав час поєднати законодавчі вимоги й моральне несприйняття соціуму *недоброчесності* як такої, у тому числі академічної – на користь суспільно пріоритетного розвитку науки та освіти.

Безперечно необхідне ґрунтовне осмислення на рівні українського соціуму, у чому полягає феномен Сократа-Філософа? Свобода думки за ціною життя?

Чи готовий український соціум подолати явища *недоброчесності* в різних сферах (влада, політика, економіка, право, наука, освіта тощо)?

Як можливо укорінення академічної *доброчесності* в наукових, у тому числі освітньо-педагогічних дослідженнях?

Окреслені проблемні питання потребують ґрунтовного обговорення з новими поколіннями науковців: магістри, аспіранти (доктори філософії).

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримський 2008: Кримський, С.Б. (2008). Під сингатурою Софії. Київ: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”.
2. Платон (2017). Апологія Сократа; Діалоги /пер. з давньогрец. Й.Кобіва, Ю.Мушака; прим. та покажч. імен Й.Кобіва; худож.-оформлювач М.Менжер. Харків: Фоліо.